

Istenhegytől Óbudáig, Kádár János puszijától a Youtube-ig

– egy „határtalan” történésznő spektrumai
Interjú Tóth Eszter Zsófiával

Tóth Eszter Zsófia neve sokak számára ismerősen csenghet, hiszen gyakran hívják televíziós műsorokba történészszakértőnek, vagy csak azért, hogy megkérdezzék bizonyos aktuális ügyekről a véleményét, hiszen ifjúkorát meghazudtoló érettséggel, sokoldalú tapasztalattal nyilatkozik olyan szerteágazó témákban, amelyek szinte mindenkit érdekelnek, legyen szó jelenünk aktuális, vagy a nem olyan távoli múlt, azaz a XX. század második felének történelmi eseményeiről. Ez a korszak a szakterülete: számos tanulmányt és könyvet írt többek között Antall József miniszterelnökről, 1956 eddig feltáratlan részleteiről, a Kádár-kor „leányairól” vagy a „Nyugat ópiumáról”, azaz a szex korabeli történetéről, de fordulhatunk hozzá bizalommal a '80-as évek olyan slágertermékeinek históriájával kapcsolatban is, mint például a Néger csók vagy a Donald rágó. Tudását nem rejti véka alá: él a kor legmodernebb kommunikációs eszközeivel, s ezeken keresztül mindenki számára elérhetővé, érdekessé teszi a nemrégiben még csak unalmas, sokszor hazug tankönyvekből megismerhető tudomány, a történelem szépségeit. Vele, a VERITAS Történetkutató Intézet tudományos főmunkatársával beszélgettünk családja regénybe illő történetéről, egy hiteltelen korszak hiteles kutatásának lehetőségeiről, és persze arról, hogy hogyan lehet egyedülálló anyaként kiemelkedő tudományos karriert felépíteni.

– Te már a modern tudósok közé tartozol, akik nem elefántcsonttoronyokba zárkózva élnek a tudománynak, épp ellenkezőleg, rendkívül aktívan jelen vagy az online térben, csak hogy néhány példát említsünk: a Youtube-on közel húsz videó érhető el a nevedre keresve, melyek között van '56-ról szóló előadás, beszélgetések a legkülönbözőbb témákban országos és helyi tévékben. De említhetném a Facebookot, ahol pedig a magánéleti események mellett rendszeresen megjelenik a munkáddal kapcsolatos számos információ: mikor, hol tartasz előadást, vagy épp megjelent egy újabb könyved valamilyen izgalmas témában.

– Fontos feladatommak tartom, hogy a történelmi kutatási eredmények minél szélesebb körhöz eljussanak. Munkahelyem, a VERITAS Történetkutató Intézet ehhez minden feltételt biztosít, nagyon hálás vagyok Szakály Sándor főigazgatóknak, hogy e tudományos miszsiót inspiratív szakértői műhely-

ben, nyugodt körülmények között végezhetem. Mai világunk azonban sokkal inkább vizuális és impulzus-szerű hatásokra reagál. Példaként említeném a Napi történelmi forrás internetes szaklapot, amelynek rendszeres szerzője vagyok, s amely színes, érdekes témákat fogad be, de szakmai alázattal és pontossággal közelít a témákhoz. Az is siker, amikor kipsztolok egy előadást, filmvetítést, és ennek hatására eljönnek meghallgatni. Mind generációm tagjainak, mind a fiatalabbaknak és idősebbeknek szeretnék jó példát adni, hogy el lehet tartalmasan tölteni egy napot; biztatni anyatársaimat, hogyan egyeztessék össze a munkát és a gyermeknevelést. Másrészt, mivel tizennégy éve tanítok is, sok pozitív visszajelzést kapok tanítványaimtól is, akiknek szeretnék például szolgálni.

– De nem csak számukra jó példa, hogy az elképesztő munkamenyiség mellett rendszeresen kipsztozol, hogy éppen miket olvasol.

Ilyenkor általában négy-öt könyv borítója is felbukkan a fényképen. Hogyan lehet ezeket egyszerre befogadni?

– Este, kikapcsolódásként csakis szépirodalmat olvasok. Elsősorban azokat a könyveket szeretem, amelyek valamilyen módon kötődnek a történelemhez, szeretem, ha több szálon bonyolódik a cselekmény, és az idősíkok között ugrál a szerző; mind világirodalmat, mind magyar irodalmat szívesen olvasok, mindig figyelem a könyvújdonságokat. Nehéz is lenne választanom a sok remek olvasmányélmény közül, de nemrégiben volt egy facebookos játék, ahol borítókat kellett posztolni meghatározó könyvélményeinkről, olyanokról, amelyek életünk bizonyos szakaszában voltak ránk nagy hatással. Ezek közé választottam Maupassanttól az *Egy asszony életét*, amit többször is elolvastam, Thomas Manntól a *József és testvéreit*, Christoph Hein *Honfoglalását* és Benedek Szabolcs *Parázsvölgyét*,

amelyben egy történésznő is szerepel.

– *Egy kedves kép is megjelent a közösségi oldaladon, ahol babaként a szüleiddel vagy látható. Ők hogyan egyengették a pályádat?*

– Értelmiségi, tanár szülők egyetlen gyermeke vagyok. Későn születtem, kilenc évet vártak rám. Az orvostudomány akkori állása szerint, ahogy édesanyám mesélte, kész csoda, hogy megszülettem. Meg is írtam a Schöpf-Merei Kórház történetét, ahol világra jöttem, így köszönve meg az ottani orvosok fáradozását. Édesapám első generációs értelmiségi, főiskolai tanár volt. Nagy

szerette a történelmet, nyolc éves koromban karácsonyra Thúróczy János *Magyarok krónikáját* adta nekem, s azt írta bele, hogy legyen kedvenc olvasmányod. Így is lett. Édesanyámtól az irodalom szeretetét hozom. Ő meséket mesélt, édesapám mindig a saját életéből vett történeteket. Mindenki szeretett olvasni, előfordult, hogy kedvenc verseket olvastak fel este a szüleim Arany Jánostól és Petőfitől. Otthon sokat beszélgettek történelemről, politikáról, az 1956-os forradalomról, ami a rendszerváltoztatás éveiben különösen izgalmas volt. Édesapám legjobb barátja, akivel egy faluból származtak, újságíróként dolgozott, gyakori vendég volt nálunk; megmaradt bennem, ahogyan arról beszélt, hogy a '89-es romániai forradalomban hogyan segített az erdélyi magyaroknak. Budapesten, a XII. kerületben nőttem fel, de apai és anyai ágon is falusi rokonaink voltak, akiknél nyáron sokat voltunk. Nagy volt a kontraszt a mi városi életünk és az övék között, de nagy szeretettel fogadtak mindig, és otthonosan éreztem magam náluk. Télen csomagokat is küldtek nekünk. Szerintem a későbbiekben ez

Szüleimmel

is segített abban, hogy bárkivel interjúzni, beszélgetni tudjak.

– *A család története rejt egy olyan tárgyi emléket, amelyet bemutatasz egy online elérhető (TEDx) előadásodban is.*

– Édesanyám harmadik gyermekként született 1944-ben. Születése után a nagymamám meghalt, így édesanyám anyai nagyszüleihez került, akik akkor a Felvidéken éltek. Nagymamája egy csupaszív asszony volt, aki élelmiszert hordott be a gettóba a zsidóknak, akik ezzel a kosárkával köszönték meg neki a segítséget. Amikor a családot kitelepítették a Felvidékről, ötven kilogramm csomagot hozhattak magukkal, pedig ott egy teljes háztartásuk volt. Dédnagyanyámnak annyira fontos volt ez a kosár, hogy elhozta, s később édesanyámnak adta emlékül. A kitelepítés óriási trauma volt a családnak, a losonci éveket aranykorként emlegették. Visszaköltöztek dédnagyapám szülőfalujába, és eleinte a kastélyban voltak elszállásolva mint menekültek. Édesanyám ott játszott a kastély udvarán egy pokrócon, és átugrott rajta egy ló; ezt sokszor mesélte, példaként arra, milyen fontos tényező az ember éle-

tében a szerencse. Édesanyámat így a nagyszülei nevelték fel egészen tizenkét éves koráig, amikor nagyapám felhozta Budapestre, hogy jó gimnáziumba, majd egyetemre járhasson. Ő is az ELTE Bölcsészettudományi Karán végzett.

– *Nem csoda, hogy érdeklődésed a történelem irányába fordult.*

– Két fontos tényezőt még meg kell említenem: egyrészt anyai nagyapámat, akit sajnos személyesen nem ismerhettem, mert egy autóbusz-baleset következtében meghalt, alig egy hónappal a születésem után. Azonban egyszer látott engem, és azt mondta édesanyámnak, miközben egy zacskó narancsot adott át neki, hogy én fogom az ő szellemi örökségét továbbvinni. Így is lett. Nagyapám művelt ember volt, öt nyelven beszélt, és esténként csak úgy, kedvtelésből franciául olvasta a világtörténelmet. Fiatalkorában motoron beutazta Észak-Afrikát. Az ő testvérének gyermeke volt Kondor Béla festőművész. Nagyapámnak írásos hagyatéka is van, az utazási füzetei, novellái és levelezése – sok szakcikket írt. Inspirált a hagyatéka, életszemlélete. A második tényező: a mi családunkat is

érintették a történelmi traumák. Édesanyám családjának kitelepítését a Felvidékről már említettem. Apai nagyapám, miután végigharcolta a második világháborút, hazajött, majd meghalt. A történet abszurditása, hogy így nem lett hősi halott. Ő malommunkás volt, de a háborús élmények hatására frontnaplót írt, amely fennmaradt. Édesanyám keresztaja nagy hatással volt rám, megjárta a Don-kanyart, majd évekig hadifogságban volt. Ő amolyan pótnagyapám volt, erős, szikár férfi, aki mindig adott magára. 1991-ben már meglett emberként sírva jött hozzánk, és azt mondta, ő most elmeséli mindazt, amit eddig nem mesélhetett el, a Don-kanyart, a hadifogságot. Órákon át, mint ahogy egy gát átszakad, mesélte a traumatikus élményeket, s ez óriási hatással volt rám. Azóta megírtam a történetét is, amely a VERITAS Történetkutató Intézet 2015-ös évkönyvében jelent meg a *Második világháború emlékezete egyéni életutakban* címmel.

– *Nem is kérdés, miként folytatódott pályád az érettségi után.*

– Az ELTE Bölcsészettudományi Kar magyar, történelem és jogász szakjait végeztem el, rögtön a középiskola után. A történész munkában az is nagyon vonzott, hogy források alapján dolgozunk, és a lábjegyzetekkel kiterítjük kártyáinkat az olvasónak, visszakövethető a munkánk. Szerencsés voltam, mert másodéves egyetemistaként közös kutatásba fogtunk Horváth Sándorral és Majtényi Györggyel a sztahanovista mozgalom történetéről. Egyetemi éveinket végig kutatással töltöttük, tudatosan készülve a történelmi pályára.

Pályám elején meghatározó volt az az időszak, amit 2000-ben Berlinben és 2003-ban Franciaországban,

Grenoble-ban töltöttem, ez utóbbi PhD-részképzés volt, a Gazdaság- és Társadalomtörténet Doktori Iskolában. A német szakirodalomból hatottak rám az NDK-s múltat feldolgozó kutatások, különösen Alexander von Plato, Lutz Niethammer és Annegret Schüle munkássága, akiknek a műveiből sokat tanultam, főként interjúzás-módszertani kérdéseket. Később egy jénai konferencián Alexander von Platót személyesen is megismerhettem, és elhívtam Budapestre előadást tartani. Nagy hatással volt rám szerénysége és óriási tudása. Franciaországban angol nyelvű képzésen vettem részt, az ott olvasott identitáskutatásokkal kapcsolatos irodalmat építettem be a doktori disszertációmba. Ugyanis a szocialista időszak megértésének kulcsa, hogy az emberek identitásukat többféle csoporthoz kötötték, titokban jártak templomba is.

– *A doktori értekezésed könyvváltozata a „Puszi Kádár Jánosnak” című köteted?*

– Igen, amelyet 2004-ben védtem meg Summa cum Laude minősítéssel az ELTE BTK Gazdaság- és Társadalomtörténet doktori programjában. A disszertációm alapján dokumentumfilmet is készítettünk *Brigád blues* címmel – Martinedesz László és Körtési Béla, azóta sajnos elhunyt alkotótársaimmal –, amelyben a szocialista brigádok patronálási mozgalmának mindennapi gyakorlatait, és a városba bevándorló munkásnők életútját ismerhetjük meg. Amikor a film készült, már öt éve ismertem interjúalanyaimat, sok beszélgetést folytattam addig velük. Itt említeném meg, hogy a *Kádár leányai* című könyvem alapján pedig Kárpáti István vizsgálóelőadást tartott a Színművészeti Egyetemen 2008-ban. Egy hónappal ezelőtt üzenetet kaptam a Facebookon, amely-

ben az egyik munkásnő unokája köszönte meg, hogy a nagymamájáról filmet készítettünk. Ő nem tudott a filmről, most találta meg a YouTube-on, és óriási meglepetés volt ez számára.

– *A doktori fokozat megszerzése után hogyan folytatódott az élet-
utad?*

– Szakmai pályámon a nagy átörést a 2010-ben megjelent *Kádár leányai* jelentette, melyet a Nyitott Könyvműhely Kiadó gondozott, profi csapattal. Ez volt az a könyvem, amelyet fiam születése után írtam már, így sok olyan téma is belekerült, amelyek akkoriban emiatt foglalkoztattak. Kiderült, hogy óriási az érdeklődés a múltnak olyan témái iránt, amelyek az emberek mindennapi túlélési stratégiáiról, nehézségeikről, boldogságukról szólnak a szocialista időszakban. Valószínűleg azért is, mert anyáink, nagyanyáink történetei, az, hogy hogyan oldották meg a nehézségeket, inspirálnak bennünket is. Ekkor megtalált a média, és azóta, ha új könyvem jelenik meg, vagy hozzám köthető kérdés merül fel, megkeresnek. Több helyre vissza-visszahívnak előadásokat tartani. Másrészt vannak évfordulókhoz köthető felkérések, megkeresések is, de előfordult, hogy Gulág-témában adtam elő, hívtak '56-os forradalmi megemlékezésre is.

– *Fő kutatási területed az 1945 utáni magyar történelem. Miért éppen ezt választottad?*

– Engem mindig is a levéltárak porában megbújó emberi történetek érdekelték. Persze szakmai alázattal és alapossággal közelítve minden egyes témához, feltárva az összes dokumentumot, amely egy adott témában lehetséges. Nagyon érdekelt az életstratégiák, a történelmi traumák feldolgozási módjai, s min-

dig is szerettem beszélgetni az emberekkel. Így egy olyan korszakot kerestem, amelynek szemtanúi élték. Különösen érdekelt az életút-stratégiák, amelyeket az emberek a diktatúrában kialakítottak, hogy élhetővé tegyék mindennapjaikat, ezek pedig az írásos forrásokból kevésbé feltárhatók. Ugyanígy az 1956-os forradalom történetei is. Édesapámnak volt egy barátja, aki Széna téri fegyveres felkelő volt, s gyakran ebédelt nálunk. Feri bácsi asztalos volt, és a tizennyolcadik születésnapomra készített egy madarat fából. Az ő történetei erősítették az 1956-os forradalom iránti érdeklődésemet is. Ez az érdeklődés egyetemista éveimben is megmaradt, írtam fegyveres felkelőről és munkástanácsokról. Bárány János, a Tompa utcai fegyveres felkelők parancsnokának történetét még a Belügyminisztérium irattárában kezdtem kutatni. Az ő történetében több minden megfogott: ő egy csepeli melós volt, és a forradalom napjaiban szerelmes lett, menyasszonya kitartott mellette kivégzéséig. A vele történeteket 1998-ban dolgoztam fel, de gyakran beszélek róla előadásaimban is. 2016-ban Marinovich Endre jóvoltából egy remek lehetőséghez jutottam, a csömöri hősökkel ismerttettem össze, egyikük az 1950-es években volt politikai elítélt, aki megírta életútját, másuk 1956-os hős. Az ő történeteiket a *Csömöri hősök* című kötetemben publikáltam, mert fontosnak tartom a helyi 1956-os forradalmak történetének minél alaposabb feldolgozását is.

– *Hogy lehet adatokat kutatni ahhoz a korszakhoz, amelyben az igazság eltitkolása, és nem hiteles dokumentálása volt a cél?*

– Amikor történészi pályámat kezdtem, még nem volt virtuális

Anyukámmal a Thomán István utcában (1985)

világ, így interjúalanyaimat úgy kerestem meg, hogy a levéltárban kikértem 1956-os pereket, és az ott elítélteket kerestem meg a vonalas számokat tartalmazó telefonkönyvben. Ha már egyiküket megtaláltam, akkor ők kézről kézre adták. Így jutottam el például Kléger Istvánhoz, aki a Csepeli Központi Munkástanács elnökhelyettese volt: csodálkozott azon, hogy megtaláltam, ugyanis ő a forradalom leverése után disszidált – ez szerepel az állambiztonsági iratanyagban is –, így nem ítélték el a munkástanácsperben. Döbbenetes, néha hogyan lehetett elkerülni a megtorlást. Az 1960-as évek elején tért vissza Magyarországra, de nem ment el a rendszerváltoztatás után sem egyetlen 1956-os megemlékezésre, így meglepődött, amikor interjút kértem tőle. Pedig benne volt a telefonkönyvben. Amint virtuális közösségek alakultak, egyszerűbb lett megtalálni az embereket, de szóra bírni nem mindig. A telefon személyesebb kommunikációs csatorna volt. A Fekete Lyuk szórakozóhely facebookos oldalán tettem fel egy hirdetést, amelyre punkok és skinheadek is jelentkeztek, hogy interjút ad-

nak. Ebből is lett egy újabb kutatás, ugyanis kikértem a rájuk vonatkozó állambiztonsági iratokat is. Szubkultúrák esetében egy embert kell megtalálni, ő elvisz a többiekhez is, ez a hólabdaeffektus.

– *Apropó szubkultúrák, a szocializmus időszakának egy szintén nagyon eltitkolt területe volt a kábítószerhasználat, erről is folytattál kutatásokat.*

– 2010-ben publikáltam a Magyar Nemzeti Levéltár internetes lapjában, az Archivnetben egy kábítószerfogyasztással kapcsolatos forrást, amelyben Kisszékelyi Ödön orvos felhívta Aczél György figyelmét a kábítószer-jelenségre. Rácz József e cikkem nyomán keresett meg, hogy dolgozzunk együtt. Ő szaktekintély, etalon e területen. Nagy megtiszteltetés volt számomra a közös munka, melynek eredménye a *Repülök a gyógyszerrel* című kötet lett. A kötet módszertana hasonló volt a korábbiakhoz: levéltári alapú kutatás és életútinterjúk ötvözése. Ennek folytatása 2018 karácsonyán jelent meg, és a *Pörögnek a filmkockák a fejemben* címet viseli. Az újabb kötet bevezető tanulmányában hangsúlyozom, hogy a kibe-

széletlen, feldolgozatlan történelmi traumáknak nagy hatása lehet a szerhasználó szokásokra. És a XX. században sok mindenről nem lehetett beszélni: kitelepítés, GULAG, hadifogság.

– *A '80-as évekről vannak pontos emlékeim, de akkoriban a „káb-szerelés” fogalma az általános iskolások számára kimerült a Technokol Rapid szipuzásában, illetve a tévéműsorban egyre többször felbukkanó amerikai filmekből lehetett tudni, hogy ennél vannak keményebb szerek is. A Kádár-rendszerben hogyan juthattak kemény drogokhoz a szerhasználók, és mik voltak a legelterjedtebb anyagok?*

– Kemény drogokhoz csak diplomatagyerekek jutottak hozzá. Marihuánát viszont természetek is. LSD-bélyeg külföldi rokonoktól érkezett, levélbe rejtve. De a legelterjedtebb a gyógyszerelés volt, amikor gyógyszert vettek be bódulási célból, esetleg ittak is rá. Először egy eredetileg Parkinson-kór elleni gyógyszer, a Parkán volt népszerű, amikor azt kivonták a forgalomból, a Gracidin nevű fogyasztószer Noxironnal kombinálva lett a „sláger”. A gyógyszerfogyasztáshoz társult egy értelmiségi magatartás is, az underground kultúra szeretete. Amikor szigorították a receptkiváltási szabályokat, akkor a máktea lett a legnépszerűbb. A rendszerváltoztatás után, a határok kinyitásával érkezett meg hazánkba a heroin és az extasy.

– *Több könyved, tanulmányköteted is megjelent a rendszerváltás időszakáról, azon belül is a sajnós idejekorán eltávozott miniszterelnökről, Antall Józsefről.*

– Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy a VERITAS Történetkutató Intézet munkatársa lehetek, ahol szép feladatot kaptam

– amelyet ezúton is köszönök főnökeimnek – és ehhez minden támogatást: Antall József hagyatékának feldolgozását. A most már több éves, az Orvostörténelmi Levéltárban végzett alapos kutatómunka eredményeképp, négy kötetem jelent meg a miniszterelnök életművéről. Feltártam a rá vonatkozó állambiztonsági forrásokat is, interjúztam tanítványaiával, miniszterházaival.

– *S ezáltal egy egészen új kép tárul fel a sokak számára túl mór-doros, tanáros, kimért államférfiről. Számodra mi volt a legérdekebb új információ, amely kiderült róla a kutatás során?*

– 2014-ben gyakorlatilag teljesen feltáratlan levéltári források szisztematikus feldolgozásának láttam neki. Nagyon gazdag az Antall-életmű, a magánlevelezése. Hihetetlenül empatikus ember volt, mindenre oda tudott figyelni, egyengette az útjukat; és emellett nagyon nagy tudással rendelkezett. Levelei gyakorlatilag történelmi esszék is egyúttal. Konkrét példát is idéznék: Kapronczay Károlynak írta sorkatonai szolgálata idején: „Légy bölcs az életben. Látod, hogy az ember mindig beigazolódik az életben a tisztesség útján. De ne feledkezzél meg az egyik nagy magyar író szavairól, amit figyelmeztetőül szánt: »Az örök magyar, aki halálos dáridókat tart, amikor építeni kellene, gögös úr, ha meg kellene alkudni, duzzog, ha versenyezni kellene, és álmodik, amikor kenyeret kell keresni«*. És a piarista éveiről is szólt Borsa Ivánnak írt levelében: „Be-

* „Ő nem Ady, nem egyén, ő a magyar, az örök magyar, aki halálos dáridókat tart, ha építeni kellene, gögös úr, ha meg kellene alkudni s álmodik, mikor kenyeret kellene keresni.” Szabó Dezső: *A két forradalmi költő*. (Ady Endre és Petőfi Sándor). In Nyugat, 1919. 4–5. szám.

széltem vonaton öreg emberekkel, akiktől vagy fél évszázad választott el életkorban, azonban a közös felismerés, hogy mindketten piarista diákok voltunk, hidat vert közénk. Sok tehetséges embert neveltek három évszázad alatt, és a magyarságnak is számos politikai, illetve szellemi vezetője került ki iskoláinkból. (...) Tudást adtak, és megmutatták számunkra az élet szerteágazó útjait: válasszunk belőle. Választhatunk, azonban a magunkban összegyűjtött szellemi útravalót nem felejthetjük el soha, bármelyik úton haladunk is.”

– *Hogyan dolgozik a modern történész, miként zajlik egy téma feldolgozása?*

– Ahhoz a nemzedékhez tartozom, amelynek tagjai átértékelték a digitális forradalmat. Így a munkamódszereim is változtak. Az egyetemen még céduláznai tanítottak bennünket, és amikor a disszertációmhoz gyűjtöttem újságcikkeket, kézzel jegyzeteltem ki. Sokkal lassabban lehetett így haladni. Amint lehetett, vásároltunk digitális fényképezőgépet, és attól kezdve minden egyszerűbb lett. Sokszor úgy talál meg egy téma, hogy levéltáros kollegák felhívják a figyelmem egy beérkezett érdekes anyagra. A levéltárban már mindig lefotóztam az iratanyagot. Az interjúk készítésénél is eleinte magnóval dolgoztam, majd amint lehetett, diktafonnal; én magam írtam le a közel kétszáz interjúm nagy részét. Újabb forradalmi változást az Arcanum adatbázis jelentett, amelynek a készülő fogyasztástörténelmi kötetemet is köszönhetem, s amely jóformán kimeríthetetlen a szocialista időszakra vonatkozóan. Az írást mindig megelőzi egy alapos szakirodalmi tájékozódás az angol és német nyelvű szakirodalomban. A történészi munkában az

is jó, hogy gyakran mozaikszerűen lehet összerakni, mi hogyan történt, s ez izgalmas kihívás. Szigorú napi-rend szerint dolgozom. Reggel, miután a fiam, Sanyi elindul a gimnáziumba, sportolok, futok egy órát, majd attól függően, hogy a munkának épp mely fázisában vagyok, levéltárba, könyvtárba megyek, vagy tanulmányt írok. Amikor a fiam hazajön az iskolából, megebédelünk, ő tanul, én folytatom a munkát este hatig. Az este már a pihenésé, a beszélgetésé.

– *Hogyan találsz meg a rendkívül érdekes témákat?*

– Egyik téma hozza a másikat. Például, amikor a *Kádár leányai* megjelent, egy beszélgetős rádióműsorban vetette fel egy betelefonáló, miért nem írom meg a szexualitás történetét is. Az 1968-as könyv az évfordulóra készült, de nagy meglepetésünkre ajándékozzák 1968-ban születetteknek is. Néha úgy is alakul egy téma, hogy a forrásgyűjtés során találok valami érdekeset, amire nem számítottam. Így volt ez a kábítószeres forrásoknál is, ugyanis akkor az Országos Rendőrfőkapitányság vegyes iratanyagát tekintetem át, és ott figyeltem fel rá. Amikor Ifjúsági Magazinokat olvastam, találtam meg a pannonhalmi barlangbalesetet, vagy éppen Bukszár Tibor rendőr meggyilkolásának történetét, amelyeket szintén megírtam tanulmányokban. Másrészt mostanában kerülnek be levéltárba a témákkal kapcsolatos alapforrások, amelyek így ott kutathatóvá váltak. Sokszor elsőként olvasok periratokat, ami óriási élmény. Másrészt kedvenc könyvtáram a központi Szabó Ervin könyvtár, ahol eredeti újságpéldányok olvashatóak, például a *Nők Lapja*, de akár a *Munkásőr* újság is. Ennek is megvan a maga varázsa. Továbbá forradalmasította

Dedikálás

a technikát a már említett Arcanum adatbázis, amelynek előfizetője vagyok, így szabadon hozzáférhetek rengeteg újsághoz, folyóirathoz, szaklaphoz. Fogalomtörténeti elemzésre is alkalmas az óriási forrásanyag. A fogyasztástörténeti kutatásaim pedig személyes indíttatásúak, hiszen az 1980-as években voltam gyerek, ezekben az írásokba személyes emlékeimet is beleírom, például Lajos bácsi és Kriszta néni trafikját, ahol 5 Ft-ért a zsebpénzemből vettem a Donald rágót a Thomán István utcai buszvégállomáson.

– *Mi a soron következő témakör?*

– A Napi történelmi forráson megjelent cikkekből is formálódik egy új, fogyasztástörténeti kötet, amelyen egy szépíróval, Poós Zoltánnal dolgozom együtt.

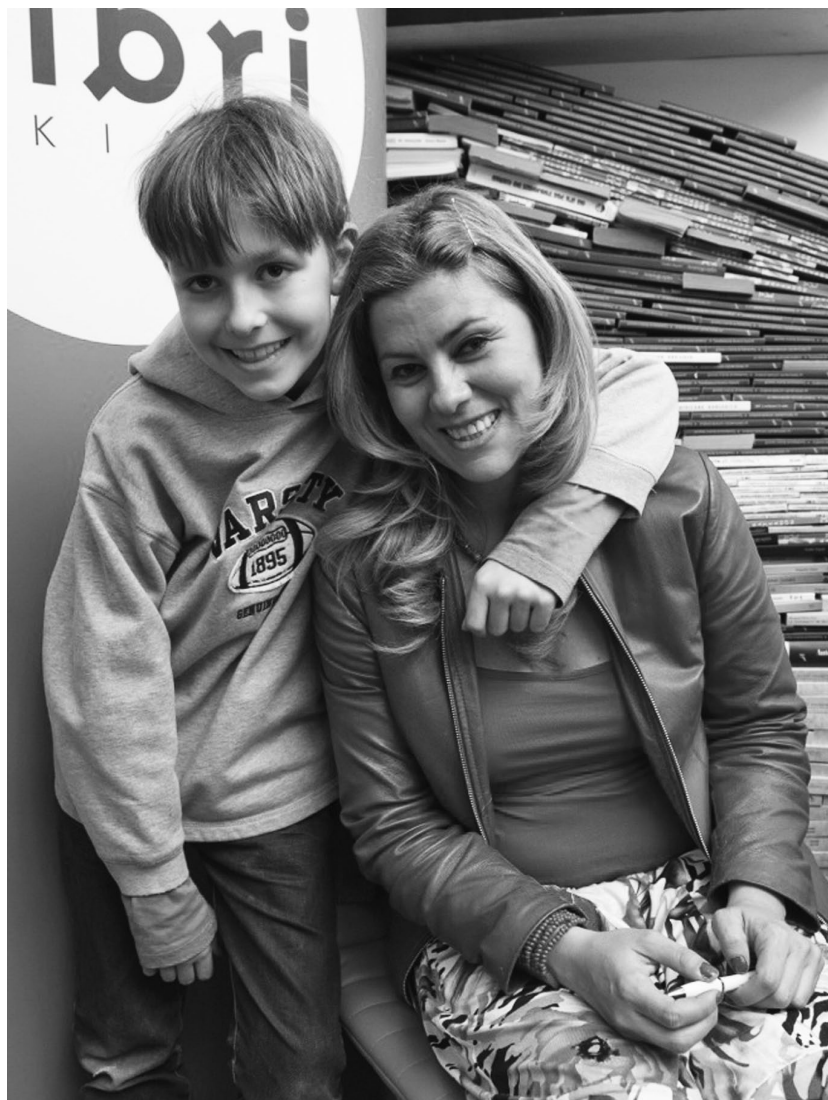
– *Van-e olyan téma, amit eddig nem volt módod, de mindenképpen szeretnél feldolgozni?*

– Terveim vannak, de babonából nem beszélnék róla. Aztán mindig jönnek új kihívások is, amelyek váratlanok, de annál örömtelibbek, idén ilyen volt az Antall József miniszterelnökről szóló, Dér András rendezte film szakértői munkája és

a Kiscelli Múzeum *Fekete Lyuk* kiállítás történelmi háttérmunkája.

– *Kutatásaidban központi szerepet töltenek be a nők, elég csak a könyvek címét idézni: Kádár leányai – Nők a szocialista időszakban; Határtalan nők – Kirekesztés és befogadás a női társadalomban (Bakó Bolgárkával); „Puszi Kádár Jánosnak” – Munkásnők élete a Kádárkorszakban, mikrotörténeti megközelítésben.*

– Gyerekkoromban erős nők voltak körül. Példaként említem Zsófi mamát, akiről a második nevetem kaptam. Ő az anyai nagymamám ikertestvére volt, s mivel anyai nagymamám huszonhat évesen meghalt, ő afféle pótnagymama-szerepet is betöltött az életemben. Róla gyönyörű képek maradtak fenn, bubifrizurával, fehér kesztyűben, nagy kalapban korzózott. Aztán ő volt az, aki az édesanyámnak, aki akkor csecsemő volt, kúszott az élelmiszerért az ostromlott Losoncon. Ő mindig kiállt az igazáért, akkor is, amikor a kitelepítésnél ötvenkilós csomagot vihettek csak, és megkérdezte, miért van ez, a katona fegyverrel falhoz állította őt. Négy

Fiammal (fotó: Pintér Márta)

évig várta vissza a férjét a hadifogságból, aki haza is tért hozzá. Mindig hangsúlyozta, ő szerelemből ment férjhez. Utána megtalálta a helyét a ruhadári szocialista brigádban is. Az 1950-es években, amikor nem lehetett szaloncukrot kapni, ő főzött otthon, rám hagyta a receptkönyvét. Örök túlélő, aki vidám maradt, minden tragédia ellenére. Ha valami nyomasztotta a családtagjait, gyorsan süttött egy adag palacsintát, hogy jó kedvre derítse őket. Szóval az ő és a hasonló nők példája, tapasztalata, túlélési technikái azok, amelyeket érdemes továbbadni a következő nemzedékeknek, és ezt feladatommak tartom.

– *Így jobban érthető, hogyan van energiád a gyereknevelés mellett ennyi munkára, sportra.*

– Egész életemben szigorú időbeosztással éltem, hogy minden beleférjen, amit szeretnék. A futás és a szépirodalmi könyvek olvasása a hobbim, és a kutyákkal is nagyokat sétálunk. Amíg Sanyi fiam bölcsődében volt, én írtam a *Kádár leányait*, de a délutánok és esték már csak az övé voltak. Mivel mi lakunk legközelebb az ovihoz, gyakran nálunk jöttek össze a gyerekek, általános iskolában pedig volt olyan szilveszteri buli is, hogy nyolc gyerekkel egyedül voltam felnőtt. Mindig szívesen süttöttem nekik sütemé-

nyeket, az kikapcsolt. Szerencsére számíthattam nagymamái segítségére, például, amikor Sanyi kétéves volt, három hetet a Velencei-tónál töltöttünk, délelőttönként a nagymamával volt, én addig írtam a könyvem. De előfordult olyan is, hogy eljött velem a fiam előadásra, vagy amikor Drezdában voltunk ösztöndíjjal, a kint élő magyarok életútjának kutatása volt a téma, elkísért a levéltárba és az interjúkra is.

– *Ezek alapján nem meglepő, hogy ezt választottad jelmondatodnak: „Nulla dies sine linea.”*

– Ezt a mondást, amely szó szerint azt jelenti, egy nap se múljon el ecsetvonás nélkül, id. Plinius szerint Nagy Sándor udvari festője mondta. Én ezt tizenhat éves koromban olvastam, és fel is írtam a gimnáziumi padomra. Olyan értelemben választottam életem mottójául, hogy minden nap írok, kivéve persze a szabadságot és az ünnepi időszakokat. Nekem az írásban ez a napi rendszeresség vált be. Amikor a fiam kisebb volt, és edzésre vittem, sokszor írtam kávézóknak is, vittem magammal a laptopomat.

– *Az eddig elmondottak alapján, nem lennék meglepve, ha Sanyi is történészként tanulna tovább.*

– Fiam hatosztályos gimnáziumba jár, a Pasaréti Gimnáziumba, amely angol–magyar kéttannyelvű. Nagyon büszke vagyok rá, ő a legfontosabb az életemben, sokat beszélgetünk. Az osztályfőnöke a történelem tanár, aki szerint kiemelkedő a tudása. De ő már a saját útját fogja járni, azt mondta, nem lesz történész, szorgalmasan tanul japánul, az angol és az informatika érdeklődésében, rendszeresen úszik, és sokat segít nekem itthon.

Kopácsy Gergely